

TEMA 14. ZGODOVINA CERKVE

1. CERKEV V ZGODOVINI

Cerkev ohranja Kristusovo navzočnost v človeški zgodovini; ravna se po apostolski zapovedi, ki jo je izrekel Jezus, preden se je vzel v nebo: »Pojdite torej in naredite vse narode za moje učence: krščujte jih v ime Očeta in Sina in Svetega Duha in učite jih izpolnjevati vse, kar koli sem vam zapovedal! In glejte: jaz sem z vami vse dni do konca sveta« (Mt 28,19-20). V zgodovini Cerkve torej srečamo prepletanje med božjim in človeškim, ki ju je včasih težko ločiti.

Dejansko ob pogledu na zgodovino Cerkve najdemo dejstva, ki opazovalca, celo nevernega, presenetijo:

a) enotnost v času in prostoru (katoliškost): katoliška Cerkev je v teku dveh tisočletij vedno ostala isti subjekt, z istim naukom in istimi temeljnimi elementi: enotnost vere, zakramentov, hierarhije (po apostolskem nasledstvu); poleg tega je v vseh generacijah združevala moške in ženske najrazličnejših dežel in kultur ter geografska območja vseh koncev zemlje;

b) misijonsko delovanje: Cerkev je vedno in povsod uporabljala kateri koli dogodek ali zgodovinski pojav za oznanjevanje evangelija, tudi v najbolj nenaklonjenih okoliščinah;

c) zmožnost, ki je prisotna v vsaki generaciji, da obrodi sadove svetosti v ljudeh vseh narodov in položajev;

d) presenetljiva moč, da si opomore ob soočenju s krizami, ki so včasih izredno hude.

2. KRŠČANSKI STARI VEK (DO PROPADA ZAHODNEGA RIMSKEGA CESARSTVA LETA 476)

V 1. stoletju se krščanstvo začne širiti pod vodstvom sv. Petra in apostolov, kasneje pa njihovih naslednikov. Tako smo priča naraščajočemu številu tistih, ki sledijo Kristusu, predvsem znotraj meja Rimskega cesarstva: na začetku 4. stoletja je bilo to približno 15% prebivalstva cesarstva in bili so skoncentrirani v mestih in v vzhodnem delu rimske države. Nova religija pa se je vsekakor širila tudi onkraj teh meja: v Armenijo, Arabijo, Etiopijo, Perzijo, Indijo.

Rimska politična oblast je v krščanstvu videla nevarnost, ker je le-to zahtevalo območje svobode v človekovi vesti glede na državno oblast; Kristusovi privrženci so morali trpeti številna preganjanja, ki so mnoge privedla do mučeništva: zadnje, najbolj kruto preganjanje, sta v 4. stoletju izvajala cesarja Dioklecijan in Galerij.

Leta 313 je cesar Konstantin I., ki je bil novi religiji naklonjen, podelil kristjanom svobodo izpovedovanja njihove vere in pričel z njim zelo naklonjeno politiko. S cesarjem Teodozijem I. (379-395) je krščanstvo postalo uradna vera Rimskega cesarstva. Na koncu 4. stoletja so kristjani že predstavljali večino prebivalstva v državi.

V 4. stoletju se je Cerkev morala soočiti s hudo notranjo krizo: z arijanizmom. Arij, duhovnik iz Aleksandrije v Egiptu, je zagovarjal heterodoksne teorije, s katerimi je zanikal božanskost Sina, ki naj bi bil prvi izmed ustvarjenih bitij, četudi nad vsemi ostalimi; arijanci so zanikali tudi božanskost Svetega Duha. Doktrinalna kriza, s katero so se pogosto prepletali politični posegi cesarjev, je Cerkev vznemirjala več kot 60 let; razrešena je bila po zaslugi prvih dveh ekumenskih koncilov, prvega nicejskega (325) in prvega carigrskega koncila (381), na katerih je bilo arijanstvo obsojeno, slovesno je bila razglašena božanskost Sina (*consubstantialis Patri*, grško *homoousios*) in Svetega Duha, in sestavljena je bila nicejsko-carigrajska veroizpoved (*credo*). Arijanstvo je preživelo še do 7. stoletja, ker so arijski misijonarji uspeli v svojo vero spreobrniti številna germanska ljudstva, ki so le polagoma prešla h katolicizmu.

Po drugi strani pa je v 5. stoletju prišlo do dveh kristoloških herezij, katerih pozitivni učinek je bil ta, da se je bila Cerkev primorana poglobiti v dogmo, da bi jo formulirala bolj natančno. Prvo krivoverstvo je bilo nestorijanizem, nauk, ki v praksi zagovarja obstoj dveh oseb v Kristusu, poleg obstoja dveh narav; obsojen je bil na efeškem koncilu (431), ki je znova potrdil enost Kristusove osebe; iz nestorijanizma izvirata sirska vzhodna cerkev in malabarska cerkev, ki sta še vedno ločeni od Rima. Druga herezija pa je bil monofizitizem, ki je v praksi trdil, da v Kristusu obstaja samo ena narava, in sicer božja; kalcedonski koncil (451) je monofizitizem obsodil in zatrdil, da sta v Kristusu dve naravi, božja in človeška, ki sta združeni v osebi Besede, brez da bi se pomešali ali spremenili (zoper monofizitizem), brez deljenosti ali ločenosti (zoper nestorijanizem): to so štirje prislovi kalcedonskega koncila: *inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter*. Iz monofizitov izhajajo koptska, sirska zahodna, armenska in etiopska cerkev, ki so ločene od katoliške Cerkve.

V prvih stoletjih zgodovine krščanstva smo priča velikemu razcvetu krščanske književnosti, homiletike, teologije in duhovnosti: gre za dela cerkvenih očetov, izredno pomembna za rekonstrukcijo izročila. Med njimi najbolj izstopajo: na zahodu sv. Irenej

Lyonski, sv. Hilarij iz Poitiersa, sv. Ambrož, sv. Hieronim in sv. Avguštín; na vzhodu pa sv. Atanazij, sv. Bazilij, sv. Gregor Nacianski, sv. Gregor iz Nise, sv. Janez Zlatousti, sv. Ciril Aleksandrijski ter sv. Ciril Jeruzalemski.

3. SREDNJI VEK (DO 1492, KO KRIŠTOF KOLUMB ODKRIJE AMERIKO)

Leta 476 propade Zahodno rimsko cesarstvo, ki so ga napadla različna germanska ljudstva, nekatera so bila arijanska, druga poganska. Naloga Cerkve v sledečih stoletjih je bila prispevati k civilizaciji in evangelizirati ta ljudstva, kasneje pa tudi slovanska, skandinavska in ogrska ljudstva. Visoki srednji vek (do leta 1000) je bil gotovo težko obdobje za evropsko celino zaradi situacije političnega in socialnega nasilja, kulturnega osiromašenja in ekonomskega nazadovanja, kar je bilo posledica nenehnih vpadov (ki so trajali do konca 10. stol.). Cerkev je s svojim delovanje korak za korakom uspela ta mlada ljudstva voditi v smeri nove civilizacije, ki je svoj sijaj dosegla v času od 12. do 14. stoletja.

V 5. stoletju se rodi benediktinsko meništvó, ki je okoli samostanov zagotavljalo otoke miru, zbranosti, kulture in blaginje. V 7. stoletju je bila po vsej celini velikega pomena misijonska dejavnost irskih in škotskih menihov; v 8. stoletju pa misijoni angleških benediktincev. V tem stoletju se tudi zaključi obdobje patristike s poslednjimi cerkvenimi očeti: sv. Janez Damaščan na vzhodu, sv. Beda Častitljivi na zahodu.

V 7. in 8. stoletju se v Arabiji rodi islamska vera; po Mohamedovi smrti sprožijo Arabci vrsto osvajalnih vojn, s katerimi vzpostavijo ogromen imperij: med drugim si podvržejo krščanska ljudstva Severne Afrike in Iberskega polotoka ter ločijo bizantinski svet od latinsko-germanskega. Približno 300 let so bili bič za ljudstva evropskega Sredozemlja in izvajali vpade, plenjenja, ropanja in deportacije, kar se je dogajalo praktično neprekinjeno in sistematično.

Proti koncu 8. stoletja je bila institucionalizirana časna oblast papeža (papeške države), ki je dejansko že obstajala od 6. stoletja in je vzniknila kot odgovor na praznino oblasti, do katere je v osrednji Italiji prišlo zaradi pomanjkanja interesa s strani bizantinske cesarske oblasti, ki je načeloma vladala tej regiji, vendar ni zmožla zagotavljati uprave in obrambe prebivalstva. Sčasoma so papeži ugotovili, da je bila omejena časna oblast učinkovito zagotovilo za neodvisnost od različnih političnih oblasti (cesarjev, kraljev, fevdalnih gospodov).

Na božično noč leta 800 je bilo obnovljeno cesarstvo na zahodu (Sveto rimsko cesarstvo): papež je okronal Karla Velikega v baziliki sv. Petra; tako se je rodila katoliška država svetovnih ambicij, za katero je bila značilna močna sakralizacija politične oblasti ter kompleksna prepletенost politike in religije, ki je trajala do leta 1806.

V 10. stoletju je papeštvo utrpelo hudo krizo zaradi poseganja plemiških družin iz osrednje Italije v volitve papeža; pa tudi bolj na splošno, ker so si kralji in fevdalni gospodje prilaščali pravico do imenovanja številnih cerkvenih funkcij. Do papeške reakcije na takó

nezgledno situacijo je prišlo v 11. stoletju z gregorijansko reformo in t.i. "investiturnim bojem", ko je cerkvena hierarhija uspela znova pridobiti obsežno območje svobode v primerjavi s politično oblastjo.

Leta 1054 je carigrajski patriarh Mihael Kerularij izvedel dokončno ločitev Grkov od katoliške Cerkve (vzhodni razkol): šlo je za zadnji dogodek v vrsti prelomov in sporov, ki se je začela že v 5. stol. ter je bila v veliki meri posledica hudih poseganj vzhodnorimskih cesarjev v življenje Cerkve (cezaropapizem). Ta razkol je vplival na vse od patriarhata odvisne narode in še danes njegove posledice nosijo Bolgari, Romuni, Ukrajinci, Rusi in Srbi.

Na začetku 11. stoletja so italijanske pomorske republike muslimanom odvzele prevlado nad Sredozemljem in s tem omejile islamske napade. Ob koncu stoletja se je kot odraz porasta vojaške moči v krščanskih deželah pojavil fenomen križarskih vojn v Sveti deželi (1096-1291), vojaških pohodov religiozne narave, katerih cilj je bil osvojitve ali obramba Jeruzalema.

V 13. in 14. stoletju smo priča vrhuncu srednjeveške civilizacije z velikimi dosežki teologije in filozofije (visoka sholastika: sv. Albert Veliki, sv. Tomaž Akvinski, sv. Bonaventura, blaženi Duns Skot) ter književnosti in umetnosti. Kar zadeva versko življenje, je velikega pomena nastanek beraških redov (frančiškani, dominikanci idr.).

Nasprotovanje med papeštvom in cesarstvom, ki se je začelo že z "investiturnim bojem", se je v različnih dejanjih nadaljevalo v 12. in 13. stoletju ter nazadnje povzročilo oslabitev obeh institucij: cesarstvo je bilo praktično zreducirano na nemško državo, papeštvo pa je utrpelo hudo krizo – od leta 1305 vse do 1377 je bil papežev kraj bivanja prenesen iz Rima v Avignon na jugu Francije, kmalu po vrnitvi v Rim, leta 1378, pa se je začel zahodni razkol. To je bila težka situacija, v kateri sta se najprej pojavila dva papeža in nato trije (rimski, avignonski in pisanski), medtem pa je bil katoliški svet tiste dobe zmeden in ni vedel, kdo je legitimni papež. Tudi to trdo preizkušnjo je Cerkev zmogla premagati in edinost je bila obnovljena na konstanškem koncilu (1415-1418).

Leta 1453 so otomanski Turki, muslimani, osvojili Carigrad in s tem zadali konec tisočletni zgodovini Vzhodnega rimskega cesarstva (395-1453) ter zasedli Balkan, ki je ostal štiri stoletja pod njihovo oblastjo.

4. NOVI VEK (DO ZAČETKA FRANCOSKE REVOLUCIJE LETA 1789)

Novi vek se začne s prihodom Krištofa Kolumba v Ameriko, z dogodkom, ki je skupaj z raziskovanjem Afrike in Azije povzročil začetek evropske kolonizacije drugih delov sveta. Cerkev je ta zgodovinski pojav izkoristila za širjenje evangelija na celine izven Evrope: tako smo priča nastanku misijonov v francoskih kolonijah Kanadi in Lousiani, v španski Ameriki, v portugalski Braziliji, v kraljestvu Kongo, v Indiji, Indokini, na Kitajskem, Japonskem, na Filipinih. Z namenom koordinacije teh prizadevanj za širjenje vere je Sveti sedež leta 1622 ustanovil kongregacijo z imenom *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*.

Medtem ko se je katolicizem širil na geografska področja, kjer evangelij še nikdar ni bil oznanjen, je istočasno Cerkev trpela težko krizo na stari celini: verska "reforma", ki so jo zagovarjali Martin Luther, Ulrich Zwingli, Jean Calvin (ustanovitelji različnih vej protestantizma), je skupaj z razkolom, ki ga je povzročil angleški kralj Henrik VIII. (anglikanstvo), privedla do ločitev v Cerkvi na obsežnih področjih: Skandinavija, Estonija in Latvija, dobršen del Nemčije, Nizozemska, polovica Švice, Škotska, Anglija ter pripadajoča kolonialna ozemlja, ki so bila že osvojena ali pa zavzeta kasneje (Kanada, Severna Amerika, Antili, Južna Afrika, Avstralija, Nova Zelandija). Protestantska reforma nosi težko odgovornost, da je pretrgala tisočletno versko enotnost v zahodnokrščanskem svetu in povzročila pojav konfesionalizacije, to pomeni socialne, politične in kulturne ločitve Evrope in nekaterih njenih regij na dva pola: katoliškega in protestantskega. Ta sistem se je izkristaliziral v načelu *cuius regio, eius et religio*, po katerem so bili podložniki obvezani slediti veroizpovedi vladarja. Zoperstavljanje med tema dvema svetovoma, je privedlo do pojavnosti verskih vojn, ki je prizadel zlasti Francijo, germanska ozemlja, Anglijo, Škotsko in Irsko, in ki se je končal šele z vestfalskim mirom (1648) na celini ter z Limerickovo kapitulacijo (1692) na britanskem otočju.

Katoliška Cerkev je kljub razdejanju zaradi krize in odpada tolikih narodov v le nekaj desetletjih znala najti nesluteno energijo za odziv in začetek uresničevanja resnične reforme: ta zgodovinski proces je dobil ime protireformacija, njegov vrhunec je tridentinski koncil (1545-1563), na katerem so bile na jasn način razglašene nekatere dogmatske resnice, ki so jih pod vprašaj postavili protestanti (kanon Svetega pisma, zakramenti, opravičenje, izvirni greh itd.), sprejete pa so bile tudi disciplinarne odločitve, ki so Cerkev okrepile in jo napravile bolj trdno (npr. ustanavljanje semenišč in obveznost bivališča v škofiji za škofo). Protireformacijsko gibanje se je lahko oprlo tudi na aktivnost številnih redov, ustanovljenih v 16. stoletju: gre za reformo na področju beraških redov (kapucini, bosonogi karmeličani) in za ustanove regularnih klerikov (jezuiti, teatinci, barnabiti idr.). Cerkev je tako iz krize izšla globoko prenovljena in okrepljena ter je zmogla izgubo nekaterih evropskih regij nadomestiti z resnično svetovno širitvijo po zaslugi misijonskega dela.

V 18. stoletju se je morala Cerkev bojevati proti dvema nasprotnikoma: proti rojalizmu in razsvetljenstvu. Prvi je sledil razvoju absolutne monarhije: s pomočjo organiziranja modernega uradništva, so vladarji evropskih držav uspeli vzpostaviti sistem avtokratske in totalne oblasti ter odstraniti ovire, ki so bile v napoto (institucije srednjeveškega izvora, kot je fevdalni sistem, cerkveni privilegiji, mestne pravice itd.). V tem procesu centralizacije oblasti so katoliški monarhi težili k poseganju na področje cerkvene jurisdikcije v poskusu, da bi ustvarili Cerkev, ki bi bila podvržena in poslušna do kraljeve oblasti. Gre za pojav, ki nosi različna imena, odvisno od države: rojalizem na Portugalskem in v Španiji, galikanizem v Franciji, jožefinizem na habsburških ozemljih (Avstrija, Bohemija, Slovaška, Madžarska, Slovenija, Hrvaška, Lombardija, Toskana, Belgija), jurisdikcionalizem v Neaplju in Parmi. Ta fenomen je dosegel kritično točko z izgonom jezuitov s strani številnih vladarjev in z grozečim pritiskom na papeštvo, naj red razpusti (kar se je zgodilo leta 1773).

Drugi nasprotnik, s katerim je bila Cerkev soočena v 18. stoletju, je bilo razsvetljenstvo, na prvem mestu filozofsko gibanje, ki je doseglo velik uspeh med vodilnimi razredi: njegova osnova je kulturna struja, ki povzdiguje razum in naravo, istočasno pa izvaja nerazsodno kritiko tradicije; to je zelo kompleksen pojav, ki na vsak način kaže močne

materialistične tendence, naivno povzdigovanje znanosti, zavračanje razodete religije v imenu deizma ali nevere, nerealen optimizem glede človekove naravne dobrote, pretiran antropocentrizem, utopično zaupanje v napredek človeštva, razširjeno sovraštvo do katoliške Cerkve, držo samozadostnosti in preziranja preteklosti, ukoreninjeno težnjo po zagovarjanju poenostavljenih redukcionizmov pri iskanju vzorcev za razlago stvarnosti. Gre torej za skupek in v veliki meri za izvor mnogih modernih ideologij, ki vizijo stvarnosti zreducirajo tako, da iz svojega pojmovanja izločijo nadnaravno razodetje, človekovo duhovnost in ne nazadnje hrepenenje po iskanju poslednjih resnic o človeku in Bogu.

V 18. stoletju so bile ustanovljene prve prostozidarske lože; med njimi so številne zavzele jasno protikatoliško stališče in delovanje.

5. SODOBNOST (OD LETA 1789)

Francoska revolucija, ki se je začela z odločilnim doprinosom nižje duhovščine, se je hitro razvila v smeri skrajnega galikanizma in naposled povzročila cerkveni razkol (konstitucionalna Cerkev), nato pa je zavzela jasno protikrščansko stališče (vzpostavitev kulta najvišjega Bitja, ukinitvev krščanskega koledarja itd.), vse do krutega preganjanja Cerkve (1791-1801): papež Pij VI. je leta 1799 umrl kot ujetnik francoskih revolucionarjev. Vzpon Napoleona Bonaparteja, pragmatičnega človeka, na oblast je prinesel verski mir s konkordatom iz leta 1801; vendar so kasneje sledili spori s Pijem VII. zaradi nenehnih vmešavanj francoske vlade v življenje Cerkve: kot posledica tega je bil papež približno pet let v Bonapartejevem ujetništvu.

Z restavracijo predrevolucionarnih monarhij (1815) se je za Cerkev vrnilo obdobje umirjenosti, ki ga je spodbujala tudi romantika, prevladujoči miselni tok v prvi polovici 19. stoletja. Toda kmalu se je začrtala nova, katolištvu globoko nasprotujoča ideologija: liberalizem, dedič idealov francoske revolucije, ki se je malo po malo uspel politično utrditi in je spodbujal vzpostavitev zakonodaj, ki bi Cerkev diskriminirale ali preganjale. Liberalizem se je v mnogih državah združil z nacionalizmom, kasneje, v drugi polovici stoletja, pa se je povezal z imperializmom in pozitivizmom, ki sta doprinesla k nadaljnjemu razkristjanjenju družbe. Istočasno se je kot reakcija na socialne krivice, ki so jih povzročile liberalistične zakonodaje, rodila in se razširila vrsta ideologij, usmerjenih k temu, da prevzamejo vlogo glasnika družbenih razredov, zatiranih s strani novega ekonomskega sistema: utopični socializem, "znanstveni" socializem, komunizem, anarhizem – vse te ideologije so bile povezane s projekti družbene revolucije in s filozofsko podlago materialističnega tipa.

Katolicizem je v 19. stoletju pri skoraj vseh narodih izgubil državno zaščito, še več, odnos je prešel v držo nasprotovanja; leta 1870 se z italijansko osvojitvijo papeških držav in zedinjenjem polotoka konča papeževa časna oblast. Obenem pa je Cerkev znala napraviti nekaj koristnega iz te krize z namenom, da bi utrdila edinost vseh katolikov okrog Svetega sedeža in da bi se znebila vmešavanja držav v zadeve notranjega vodenja Cerkve – za razliko od tega, kar se je zgodilo v obdobju konfesionalnih monarhij novega veka. Vrhunec

tega pojava je bila slovesna razglasitev dogme o papeževi nezmotljivosti leta 1870 na prvem vatikanskem koncilu, ki je bil sklican v času pontifikata Pija IX. (1846-1878). V tem stoletju je bila za življenje Cerkve značilna tudi velika misijonska širitev (v Afriki, Aziji in Oceaniji), razcvet v ustanavljanju ženskih redovnih skupnosti aktivnega življenja ter organizacija obsežnega laiškega apostolata.

V 20. stoletju je bila Cerkev soočena s številnimi izzivi: Pij X. je moral zatreti modernistične teološke tendence znotraj lastnega cerkvenega telesa. Ti tokovi so v svojih najskrajnejših oblikah izkazovali verski imanentizem, ki je kljub ohranjanju tradicionalnih formulacij vere le-te izpraznil vsake vsebine. Benedikt XV. se je zoperstavil nevihti prve svetovne vojne in uspel ohraniti nepristranskost med sprtimi stranmi ter izvajal humanitarno dejavnost v korist vojnih ujetnikov in prebivalstva, ki ga je prizadela vojna katastrofa. Pij XI. se je uprl različnim totalitarizmom, ki so bolj ali manj odprto preganjali Cerkev v času njegovega pontifikata: to so bili komunizem v Sovjetski zvezi in Španiji, nacionalsocializem v Nemčiji, fašizem v Italiji, totalitarizem prostozidarskega izvora v Mehiki; nadalje je ta papež izvedel velik napredek krajevne duhovščine in škofovstva v misijonskih deželah Afrike in Azije, s čimer je nadaljeval njegov naslednik, Pij XII., in kar je Cerkvi omogočilo, da je ob pojavu dekolonizacije nastopila kot avtohtoni element, ne kot tujek.

Pij XII. se je moral spoprijeti s strašno preizkušnjo druge svetovne vojne, med katero je na različne načine deloval, da bi pred nacionalsocialističnim preganjanjem rešil čim več Judov (ocenjeno je, da jih je katoliška Cerkev rešila približno 800.000). Z realističnim pristopom je ocenil, da javna obsodba ne bi bila primerna, saj bi to poslabšalo težek položaj katolikov, ki so bili preganjani na različnih ozemljih pod nemško okupacijo, in bi izničilo njegovo možnost za posredovanje v korist Judov. Mnoge visoke osebnosti izraelskega sveta so po vojni javno priznale velike zasluge tega papeža do njihovega ljudstva.

Janez XXIII. je sklical drugi vatikanski koncil (1962-1965), ki ga je zaključil Pavel VI. in ki je v Cerkvi odprl drugačno pastoralno obdobje s poudarkom na poklicanosti vseh k svetosti, na pomembnosti ekumenskega prizadevanja, na pozitivnih vidikih moderne dobe, na širjenju dialoga z drugimi religijami in s kulturo. V letih po koncilu je Cerkev doživela globoko notranjo krizo doktrinalnega in disciplinarnega značaja, ki jo je uspela v veliki meri premagati v času dolgega pontifikata Janeza Pavla II. (1978-2005), papeža izjemne osebnosti, s katerim je Sveti sedež dosegel raven priljubljenosti in ugleda, ki je bil poprej nepoznan znotraj in zunaj katoliške Cerkve.

Carlo Pioppi

Osnovna literatura

J. ORLANDIS, *Historia del cristianismo*, Rialp, Madrid 1983.

A. TORRESANI, *Breve storia della Chiesa*, Ares, Milano 1989.